

УДК 343.2.01

М. І. Хавронюк,
докт. юрид. наук, проф. кафедри
кримінального права та кримінології
Київського національного
університету імені Тараса Шевченка

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА СИСТЕМА В УКРАЇНІ У ВЗАЄМОДІЇ ІЗ ЗАРУБІЖНИМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИМИ СИСТЕМАМИ (ЧАСТИНА II)¹

У статті показано, як завдяки спільній історії доктрини кримінального права європейських країн і досягненням кримінально-правової компаративістики вироблялись їхня кримінально-правова політика і кримінальне законодавство, і тепер продовжують здійснюватися взаємовплив та взаємодія кримінально-правових систем, зближується кримінальна правосвідомість (культура) населення та правозастосувачів різних країн, з'являється загальноєвропейське кримінальне законодавство як контур спільної для усієї Європи кримінально-правової системи.

Ключові слова: *школи кримінального права, зближення кримінально-правових систем, взаємодія кримінально-правових систем, загальноєвропейське кримінальне законодавство.*

3. Кримінально-правова компаративістика як засіб зближення і взаємодії кримінально-правових систем

В Європі взаємний інтерес до іноземного кримінального права проявився ще в середині XIX ст. У 1852 р. в Італії видано фундаментальну тритомну працю Л. Дзуппета «Повний курс порівняльного кримінального законодавства», в якому автор за тематичним принципом провів аналіз кримінального законодавства кількох європейських країн. У 1894 і 1899 рр. у Німеччині за редакцією Ліста і Крузена вийшло двотомне видання «Сучасне кримінальне законодавство у порівняльному викладенні». У 1955 р. у ФРН почалася публікація багатотомного видання, що містило нариси кримінального права деяких держав (у 1957 р.

---

¹ Див.: Хавронюк М. І. Кримінально-правова система в Україні у взаємодії із зарубіжними кримінально-правовими системами (частина I) [Електронний ресурс] / М. І. Хавронюк // Вісник Асоціації кримінального права України: електронне наукове видання. – 2015. – Вип. 1(4). – С. 18–70. – Режим доступу : http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/07/4_2.pdf. – Заголовок з екрану.

воно частково перекладалось і видавалось російською мовою). У Франції двома виданнями в 1995 і 2002 рр. вийшла монографія французького пеналіста Ж. Праделя «Порівняльне кримінальне право». У ній досліджене законодавство Франції, Німеччини, Італії, Англії, США, Канади, Швейцарії².

У царській Росії у XVIII–XIX і на початку XX століть кримінальне законодавство держав Європи вельми часто було предметом інтересу у науковців. У зв'язку із цим вийшли друком переклади як відповідних актів такого законодавства³, так і праць європейських кримінологів⁴, а також спеціальні дослідження вітчизняних кримінологів⁵. Деякі з них навіть перевидаються тепер за допомогою можливостей Інтернету⁶. Особливо треба відмітити працю київського професора С. Й. Богородського⁷, в якій у порівняльному аспекті на основі австрійських, французьких та німецьких кодексів з'ясовувалися всі основні питання матеріального кримінального права – поняття злочину і проступку; готування і замах; умисел і необережність; сукупність і повторність злочинів; співучасть; осудність; обставини, через які покарання скасовується та

---

² Додонов В. Н. Сравнительное уголовное право. Общая часть : монография / В. Н. Додонов / под общ. ред. С. П. Щербы. – М. : Юрлитинформ, 2010. – С. 3–4.

³ Уголовное уложение для Северо-Германского союза 31 мая 1870 г. – СПб., 1871; Финляндское уголовное уложение и относящиеся к нему узаконения / предисл. Н. Д. Сергеевского. – СПб. : Тип. А. С. Суворина, 1907.

⁴ Блэкстон У. Истолкование английских законов г. Блэкстона, переведенное по высочайшему повелению великой законодательницы всероссийской / У. Блэкстон. Кн. 1–3. – М. : Унив. тип., 1781; Беккарий Цезарь. Беккария рассуждение о преступлениях и наказаниях / Ц. Беккария. – СПб. : Тип. Губерн. правления, 1803; Стифен Д. Уголовное право Англии в кратком очертании / Д. Стифен. – СПб. : Издание В. Ковалевского, 1865; Ферри Э. Преступления и преступники в науке и в жизни / Э. Ферри. – Одесса : Труд, 1890; Ломброзо Ч. Преступление / Ч. Ломброзо. – СПб. : Н. К. Мартынов, 1900; Ломброзо Ч. Политическая преступность и революция по отношению к праву, уголовной антропологии и государственной науке / Ч. Ломброзо, Р. Ляски. – СПб. : Тип. Х. И. Бреденфельд и Ко, 1906; Тард Г. Преступник и преступление / Г. Тард. – М. : Типография Т-ва И. Д. Сытина, 1906; Черри Р. Развитие карательной власти в древних общинах / Р. Черри. – СПб. : Изд. книжного магазина «Правоведение», 1907; Тард Г. Сравнительная преступность / Г. Тард. – М. : Тип. И. Д. Сытина, 1907; Ферри Э. Уголовная социология / Э. Ферри. – М. : В. М. Саблин, 1908.

⁵ Белогриц-Котляревский Л. С. Преступления против религии в важнейших государствах Запада / Л. С. Белогриц-Котляревский. – Ярославль : Тип. Г. В. Фальк, 1886; Владимирский-Буданов М. Ф. Немецкое право в Польше и Литве / М. Ф. Владимирский-Буданов. – К. : Печатня В. Головина, 1868; Кадмик Н. Философия убийства. (Очерки средневековья Италии и Лангедока) / Н. Кадмик. – М. : Заря, 1913; Пионтковский А. А. Условное осуждение в Германском и Австрийском проектах Уголовных уложений / А. А. Пионтковский // Вопросы права. – 1911. – Книга VI (2); Пионтковский А. А. Условное осуждение в Норвегии / А. А. Пионтковский. – Одесса : типография Штаба Одесского военного округа, 1895; Пржевальский В. В. Объединение уголовного законодательства в Швейцарии / В. В. Пржевальский // Сб. правовед. и обществ. знаний. Тр. Юрид. общ-ва. – Том 4. – СПб., 1895.

⁶ Учебник немецкого уголовного права (Часть общая) А. Ф. Бернера. – Том I. 1867. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.allpravo.ru/library/doc101p0/instrum3264>. – Загл. с экрана.

⁷ Богородский С. О. Очерк истории уголовного законодательства в Европе с начала XVIII века / С. О. Богородский. – К. : Университетская тип., 1862. – Т. 1, Т. 2.

пом'якшується; система покарань; правила визначення покарань; межі судового розсуду; давність; заходи, що застосовуються до малолітніх злочинців.

У працях із кримінального права, як правило, використовувалися зарубіжні джерела. Наприклад, С. В. Познишев у своєму підручнику постійно посилається на праці німецьких, австрійських, французьких кримінологів, тим самим підкреслюючи, що основні проблеми кримінального права, незалежно від існування відмінностей у кримінальному законодавстві різних держав, є однаковими⁸.

Україна також мала непогану традицію проведення порівняльно-правових досліджень. На необхідність упровадження порівняльних засад дослідження права ще у XVIII ст. указував українець, перший професор права в Російській імперії С. Ю. Десницький. Україна дала світу таких видатних компаративістів, як М. М. Ковалевський, В. М. Корецький та ін.⁹ Харківський компаративіст М. О. Максимейко ще наприкінці XIX ст. визначив, що схожість правових систем різних держав виникає через загальність їх походження, запозичання, які відбуваються між ними, та ідентичність умов життя і потреб населення¹⁰. О. Ф. Кістяківський присвятив значну частину виданого у Києві підручника з кримінального права розгляду всіх існуючих на той час у світі кримінально-правових теорій¹¹.

За часів СРСР генеза та стан кримінального законодавства так званих капіталістичних (буржуазних, імперіалістичних) держав Європи досліджувалися доволі рідко. Опубліковані переклади праць зарубіжних «капіталістичних» кримінологів були надзвичайною рідкістю¹², так само як і видання актів

---

⁸ Познышев С. В. Основные начала науки уголовного права. Вып. второй / С. В. Познышев. – М. : Университетская типография, 1909.

⁹ Кресін О. В. Порівняльне правознавство в Україні: сучасна проблематика та перспективи розвитку / О. В. Кресін // Міжнародне право і національне законодавство : зб. наук. пр. – Вип. 3. – 2003. – С. 55–56.

¹⁰ Цит. за: Кравчук М. В. Теорія держави і права. Проблеми теорії держави і права : навч. посіб. / М. В. Кравчук – 3-тє вид. – Тернопіль : Карт-бланш, 2002. – С. 18.

¹¹ Кистяковский А. Ф. Элементарный учебник Общего уголовного права съ подробным изложением начал русского уголовного законодательства. Часть Общая / А. Ф. Кистяковский. – К. : Издание книгопродавца-издателя Ф. А. Иогансона, 1891. – С. 133–173.

¹² Ансель М. Новая социальная защита (гуманистическое движение в уголовной политике) / М. Ансель. – М. : Прогресс, 1970; Анденес И. Наказание и предупреждение преступлений / И. Анденес. –

указаного законодавства в СРСР¹³. Саме це законодавство, якщо і досліджувалось, то переважно критично: продираючись через хащі претензій ідеологічного характеру, часто буває важко знайти у більшості праць щось схвальне, позитивне (про що свідчать навіть і назви деяких із них). Монографічних праць серед них не так і багато¹⁴. Дійсно, навіщо вивчати буржуазне кримінальне право, якщо «найбільш гнусні злочини експлуататорських класів або загалом не вважаються злочинами, або, якщо і підходять під ті чи інші параграфи кримінального закону, залишаються, за загальним правилом, безкарними»¹⁵. Ще менше серед указаних праць видано в Україні¹⁶.

У підручниках того часу змістовний аналіз відповідних кримінально-правових приписів часто не здійснювався, а у розділах і главах із характерними назвами, як-от: «Антинародний характер буржуазного кримінального

М. : Прогресс, 1979; Бундесон У. Надзор за отбывающими наказание на свободе / У. Бундесон. – М. : Юрид. лит., 1979; Бжезинский В. Правовая охрана окружающей среды / В. Бжезинский. – М. : Прогресс, 1979.

¹³ Итальянский Уголовный кодекс 1930 г. – М. : Юриздат. НКЮ СССР, 1941; Современное зарубежное уголовное право : в 3-х т. – М. : Иностр. лит., 1957–1961; Уголовное право Федеративной Республики Германии. – М. : УДН, 1981.

¹⁴ Утевский Б. С. История уголовного права буржуазных государств / Б. С. Утевский. – М. : Госюриздат, 1950; Шаргородский М. Д. Современное буржуазное уголовное законодательство и право / М. Д. Шаргородский. – М. : Госюриздат, 1961; Пионтковский А. А. Учение Гегеля о праве и государстве и его уголовно-правовая теория / А. А. Пионтковский. – М. : Госюриздат, 1963; Лясс Н. В. Нормативная теория в современном буржуазном уголовном праве / Н. В. Лясс. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1963; Рарог А. И. Основные принципы уголовного права ФРГ: (Критический анализ) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / А. И. Рарог ; Всесоюз. юрид. заочн. ин-т. – М., 1966; Иконому В. К. Реакционная сущность уголовного права Греции после второй мировой войны : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / В. К. Иконому ; ТашГУ им. В. И. Ленина – Ташкент, 1967; Гришаев П. И. Политическая сущность уголовного права современных империалистических государств : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / П. И. Гришаев ; Харьк. юрид. ин-т. – М., 1968; Шупилов В. П. Институт probation в уголовном праве Англии и США : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / В. П. Шупилов ; Всесоюз. ин-т по изуч. причин и разраб. мер предупреждения преступности. – М., 1968; Гришаев П. И. Ответственность за государственные преступления по уголовному законодательству ФРГ / П. И. Гришаев. – М., 1970; Слободкин Ю. М. Соучастие по уголовному праву ФРГ: (критический анализ) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Ю. М. Слободкин ; Моск. юрид. ин-т. – М., 1972; Калинин Ю. В. Реакционная сущность буржуазного уголовного законодательства: (Общеправовые преступления) / Ю. В. Калинин, В. А. Шкурко. – Мн. : Изд-во БГУ, 1974; Коробков Г. Д. Обстоятельства, освобождающие от наказания по уголовному праву ФРГ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Г. Д. Коробков ; Всесоюз. юрид. заочн. ин-т – М., 1974; Лясс Н. В. Проблемы вины и уголовной ответственности в современных буржуазных теориях / Н. В. Лясс. – Л. : Изд-во ЛГУ им. А. А. Жданова, 1977; Калинин Ю. В. Классовая сущность буржуазного уголовного законодательства об ответственности за общеуголовные преступления : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Ю. В. Калинин ; МГУ им. М. В. Ломоносова. – М., 1979; Бельсон Я. М. Карательный механизм современных буржуазных государств / Я. М. Бельсон. – М. : Акад. МВД СССР, 1980.

¹⁵ Пионтковский А. А. Учение о преступлении по советскому уголовному праву / А. А. Пионтковский. – М. : Госюриздат, 1961. – С. 16.

¹⁶ Оксамытний В. В. Система наказания по уголовному праву Англии : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / В. В. Оксамытний ; Киев. гос. ун-т имени Т. Г. Шевченко. – К., 1973; Оксамытний В. В. Система уголовных наказаний в Англии / В. В. Оксамытний. – К. : Наук. думка, 1977; Брайнин Я. М. Источники уголовного права капиталистических государств / Я. М. Брайнин. – К. : Киев. ун-т, 1970.

права», «Реакційна сутність буржуазного кримінального права», викладалися думки основоположників марксизму-ленінізму про буржуазне кримінальне право і йшлося про кримінальне право імперіалістичних держав як «одне зі знарядь придушення політичних противників буржуазії»¹⁷. У такий спосіб можна охарактеризувати й інші роботи¹⁸.

Вигідно відрізняються відсутністю надто нав'язливої ідеологізованості хіба що кілька праць із проблем кримінального права зарубіжних держав¹⁹. До таких праць можна віднести, наприклад, спеціальне дослідження відомого українського вченого С. С. Яценка²⁰. Але інших таких досліджень вказаної тематики в Україні, на жаль, не було.

Дещо більше уваги – у цьому випадку позитивної – приділялося кримінальному законодавству соціалістичних держав Європи. Видавалися кримінальні кодекси майже всіх цих держав²¹, і вони були значно краще проаналізовані²². Проте запозичень із них практично не робилося, оскільки це могло

---

¹⁷ Уголовное право. Часть Общая : учебник. – М. : Юрид. лит., 1966. – С. 470–503.

¹⁸ Калинин Ю. В. Классовая сущность уголовного законодательства современных капиталистических стран / Ю. В. Калинин. – Мн. : Вышэйш. шк., 1981; Продль Г. Преступление без наказания: Буржуазная юстиция на службе бизнеса / Г. Продль. – М. : Юрид. лит., 1981; Решетников Ф. М. Буржуазное уголовное право – орудие защиты частной собственности / Ф. М. Решетников. – М. : Юрид. лит., 1982; Воронин Ю. А. Тенденции современной буржуазной уголовной политики: уголовно-правовые аспекты. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1983.

¹⁹ Уголовное право зарубежных государств : в 4-х вып. – М. : Изд-во УДН, 1971–1975. Вып. 1. Источники уголовного права. – 1971; Вып. 2. Понятие преступления и вина. – 1972; Вып. 3. Стадии преступления и соучастие. – 1973; Вып. 4. Наказание. – 1975; Кузнецова Н. Уголовное право ФРГ / Н. Кузнецова, Л. Вельцель. – М. : МГУ, 1980; Марущенко В. В. Основания уголовной ответственности по законодательству Австрии : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / В. В. Марущенко ; Ин-т гос. и права Академии наук СССР. – М., 1982; Преступление и наказание в Англии, США, Франции, ФРГ, Японии. Общая часть уголовного права. – М. : Юрид. лит., 1991.

²⁰ Яценко С. С. Уголовно-правовая охрана общественного порядка: сравнительно-правовое исследование : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / С. С. Яценко ; Киев. гос. ун-т имени Т. Г. Шевченко – К., 1988.

²¹ Чехословацкая Социалистическая Республика: Уголовное законодательство зарубежных социалистических государств. – М. : Госюриздат, 1961; Румынская Народная Республика: Уголовное законодательство зарубежных социалистических государств. – М. : Госюриздат, 1962; Уголовный кодекс Народной Республики Болгарии. – М. : Юрид. лит., 1970; Уголовный и Уголовно-процессуальный кодексы ГДР. – М. : Юрид. лит., 1972; Уголовный, Уголовно-процессуальный и Уголовно-исполнительный кодексы Польской Народной Республики. – М. : Юрид. лит., 1973.

²² Алексеев Н. С. Основы уголовного права Германской Демократической Республики / Н. С. Алексеев. – Л. : Изд. ЛГУ, 1960; Алексеев Н. С. Кодификация уголовного законодательства двух германских государств (ГДР и ФРГ) : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Н. С. Алексеев ; МГУ им. М. В. Ломоносова – М., 1962; Гельфер М. А. Основные черты уголовного права зарубежных социалистических государств Европы: вопросы Общей части : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / М. А. Гельфер ; МГУ им. М. В. Ломоносова. – М., 1965; Гельфер М. А. Основные вопросы Общей части уголовного права зарубежных социалистических государств. – М. : ВЮЗИ, 1972; Самошин П. И. Система уголовной ответственности по законодательству ГДР / П. И. Самошин. – М. : НИИРЮ МВД СССР, 1972;

поставити під сумнів той непорушний факт, що радянські кримінальні кодекси є найпрогресивнішими.

У 1990-х і в першій половині 2000-х рр. кримінальне законодавство держав Європи в Україні досліджувалося недостатньо. Можна згадати лише чотири виданих переклади праць європейських кримінологів²³ і близько 10–15 праць українських учених, що у межах дослідження тих чи інших проблем кримінального законодавства України як основного предмета (найчастіше відповідальності за злочини міжнародного характеру, пов'язані з тероризмом, міжнародні злочини, а також комп'ютерні, відмивання доходів, проти доквілля, у сфері обігу наркотичних засобів) наводили окремі приклади із законодавства зарубіжних держав²⁴. Є лише кілька спеціально присвячених аналі-

---

Гельфер М. А. Уголовное право зарубежных социалистических государств / М. А. Гельфер. – М. : ВШ МВД СССР, 1973; Лазарев А. М. Ответственность несовершеннолетних по болгарскому уголовному законодательству : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / А. М. Лазарев ; Всесоюз. юрид. заочн. ин-т. – М., 1973; Дживага О. Ф. Основные этапы развития уголовного законодательства Германской Демократической Республики (1945–1968 гг.) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / О. Ф. Дживага ; Всесоюз. юрид. заоч. ин-т. – М., 1974; Ненов И. Новое уголовное законодательство Народной Республики Болгарии. Новое уголовное законодательство зарубежных социалистических стран Европы / И. Ненов. – М. : Юрид. лит., 1974. – С. 55–113; Фодор И. Основные принципы, категории и институты нового Уголовного кодекса Социалистической Республики Румынии. Новое уголовное законодательство зарубежных социалистических стран Европы / И. Фодор. – М. : Юрид. лит., 1974. – С. 242–287; Квелидзе С. А. Ответственность за преступления в области техники безопасности по законодательству европейских социалистических государств / С. А. Квелидзе. – М. : Изд-во ВНИИСЗ, 1977; Ответственность за должностные преступления по законодательству социалистических стран. – М. : Изд-во ВНИИСЗ, 1977; Гельфер М. А. Уголовное право зарубежных социалистических стран: Часть Особенная / М. А. Гельфер. – М. : ВЮЗИ, 1978; Махоткин В. П. Наказания, не связанные с лишением свободы, по советскому уголовному праву и уголовному праву других социалистических стран В. П. Махоткин. – М. : Изд-во Акад. МВД СССР, 1978; Ответственность за преступления против правосудия по законодательству социалистических стран. – М. : Изд-во ВНИИСЗ, 1978; Рашковская Ш. С. Преступления против правосудия по уголовному законодательству зарубежных европейских социалистических государств / Ш. С. Рашковская. – М. : Изд-во Акад. МВД СССР, 1978; Гельфер М. А. Ответственность за преступления против социалистической собственности по законодательству зарубежных социалистических стран / М. А. Гельфер. – Горький : Горьк. высш. школа МВД СССР, 1979.

²³ Лейленд П. Кримінальне право: Злочин, покарання, судочинство (англійський підхід) / П. Лейленд. – К. : Основи, 1996; Готтфредсон М. Загальна теорія злочину / М. Готтфредсон, Т. Герші. – Х. : Акта, 2000; Пробація та служби пробації в країнах – кандидатах у члени ЄС / за ред. А. ван Кальмтоута, Д. Робертс, С. Віндінг. – К. : Атіка, 2005.

²⁴ Наприклад: Загороднюк-Допилка С. О. Уголовная ответственность за терроризм и пиратство на море : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / С. О. Загороднюк-Допилка ; Одес. ун-т им. И. И. Мечникова. – О., 1993; Гуторова Н. О. Кримінально-правова охорона державних фінансів України / Н. О. Гуторова. – Х. : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2001. – С. 75–82; Гревцова Р. Ю. Кримінальна відповідальність за податкові злочини в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. / Р. Ю. Гревцова ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького – К., 2003. – С. 4; Дудоров О. О. Злочини у сфері господарської діяльності: кримінально-правова характеристика / О. О. Дудоров. – К. : Юрид. практика, 2003. – С. 26–27, 91–92, 98–99 та ін.; Осадчий В. І. Кримінально-правовий захист правоохоронної діяльності / В. І. Осадчий. – К. : Атіка, 2004. – С. 72–75; Мисливий В. А. Злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту / В. А. Мисливий. – Д. : юрид. акад. Мін-ва внутр. справ, 2004. – С. 11–29; Лизогуб Я. Г. Протидія торгівлі людьми: аналіз вітчизняного та зарубіжного законодавства / Я. Г. Лизогуб, С. С. Яценко. – К. : Атіка, 2005; Свис-

зу певних інститутів кримінального законодавства зарубіжних держав працю²⁵. У 1996 р. у Києві вийшла брошура В. С. Лукомського, в якій проаналізовані окремі положення законодавства Болгарії, Угорщини, Польщі, Румунії, Словаччини, Албанії, ФРН, Італії, Франції²⁶. Проводилися деякі інші порівняльні дослідження специфічного змісту²⁷. Нарешті, у деяких підручниках кримінальне право окремих іноземних держав розглядалося на рівні глав²⁸.

Те, що працю, присвячених дослідженню певних кримінально-правових інститутів за кримінальним законодавством зарубіжних держав або дослідженню кримінального законодавства тієї чи іншої держави, було так мало є дещо дивним. Адже в 90-х рр. ХХ ст. багато говорилося й писалося про інтег-

---

туленко М. П. Екстрадиція в правовій системі України: основні кримінально-правові аспекти : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / М. П. Свистуленко ; Акад. адвокатури України. – К., 2005.

²⁵ Орловська Н. А. Осудність та її види (порівняльний аналіз законодавства України та інших держав) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Н. А. Орловська ; Одес. нац. юрид. акад. – О., 2001; Перепада О. В. Кримінально-правові аспекти примирення між особою, яка вчинила злочин, та потерпілим (порівняльний аналіз законодавства України та ФРН) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / О. В. Перепада ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, – К., 2003; Лизогуб Я. Г. Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми або іншу незаконну угоду щодо передачі людини: порівняльно-правове дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Я. Г. Лизогуб ; Київс. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2003; Ужва Л. О. Кримінально-правова охорона економічної системи України і деяких країн зарубіжжя (порівняльне дослідження) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Л. О. Ужва ; Національний ун-т внутрішніх справ – Х., 2004; Красницький І. В. Поняття, підстави та форми кримінальної відповідальності за кримінальним правом Франції та України: порівняльний аналіз : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / І. В. Красницький ; Львівс. нац. ун-т ім. Івана Франка. – Л., 2005; Крупко Д. І. Відповідальність за хабарництво за кримінальним правом Німеччини, Швейцарії та України (порівняльно-правове дослідження) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Д. І. Крупко ; Акад. адвокатури України – К., 2005.

²⁶ Лукомський В. С. Ответственность за дачу взятки и посредничество во взяточничестве по уголовному законодательству зарубежных государств / В. С. Лукомский. – К. : Укртиппроект, 1996.

²⁷ Исса Халед Фахед Мостафа. Криминологические и уголовно-правовые вопросы борьбы с наркоманией (на материале Украины, Иордании и Египта) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Исса Халед Фахед Мостафа ; Киев. ун-т им. Тараса Шевченко – К., 1994; Лашку М. И. Уголовно-правовые и криминологические проблемы борьбы с кражами индивидуального имущества: на материалах Республики Молдова : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / М. И. Лашку ; Нац. акад. внутр. дел Украины – К., 1997; Бани Исса Хусейн Абдель Махди Мох'д. Ответственность за преступления против жизни по уголовному праву Иордании: история и современность : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Бани Исса Хусейн Абдель Махди Мох'д ; Одес. гос. ун-т им. И. И. Мечникова. – О., 1997; Айман Хусейн Мухаммед аль Орими. Кримінальна відповідальність за крадіжку і відмінність її від суміжних злочинів за кримінальним правом Йорданії (історія і сучасність) : дис. ... канд. наук : 12.00.08 / Айман Хусейн Мухаммед аль Орими ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2002; Акрам Трад Аль-Фаїз. Відповідальність за хабарництво за кримінальним законодавством Йорданії і України (порівняльно-правове дослідження) : дис. ... канд. наук : 12.00.08 / Акрам Трад Аль-Фаїз ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. – К., 2002; Серватко Т. Проблеми боротьби з організованою злочинністю в Польщі та в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Т. Серватко ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2002; Омар Мухаммед Мусса Ісмаїл. Обставини, що виключають злочинність діяння, у кримінальному праві України та Йорданії : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Омар Мухаммед Мусса Ісмаїл ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2003.

²⁸ Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – С. 445–448; Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – К. : Юрид. думка, 2004. – С. 333–347; Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – К. : Юридична думка, 2004. – С. 627–647.

рацію України до відповідних європейських структур і необхідність узгодження (адаптацію, гармонізацію, уніфікацію) законодавства. На той час уже давно зникли «залізна завіса» й ідеологічні шори, а протягом майже усіх 90-х рр. розроблявся новий КК України, в якому могли б бути втілені деякі запозичені положення кримінального законодавства інших держав. До того ж Санкт-Петербурзьким видавництвом «Юридический центр Пресс» після 2000 р. випущено понад тридцять кримінальних кодексів різних країн світу.

В Україні лише після 2005 р. вийшли монографії, присвячені порівняльному кримінальному праву європейських держав²⁹, а також США³⁰. Згодом з'явилося багато нових праць із порівняльного кримінального права³¹. З поя-

---

²⁹ Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації / М. І. Хавронюк. – К. : Юрисконсульт, 2006.

³⁰ Савченко А. В. Кримінальне законодавство України та федеральне кримінальне законодавство Сполучених Штатів Америки: комплексне порівняльно-правове дослідження / А. В. Савченко. – К. : КНТ, 2007.

³¹ Див.: Сахарук Т. В. Загальні засади призначення покарання за кримінальним правом України та зарубіжних країн: порівняльний аналіз : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Т. В. Сахарук ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2006; Шлапаченко В. М. Кримінальна відповідальність за шпигунство в законодавстві держав-членів НАТО : навч. посіб. – К. : НАСБ України, 2007; Мохаммед А. М. Байдусі. Кримінальна відповідальність за шахрайство за законодавством Єгипту, Йорданії, України (порівняльно-правове дослідження) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Мохаммед А. М. Байдусі ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. – О., 2007; Полянський Є. Ю. Призначення покарання за кримінальним правом США : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Є. Ю. Полянський ; Одес. нац. юрид. акад. – О., 2007; Горбачова І. М. Заходи безпеки в кримінальному праві (порівняльно-правовий аналіз) : дис. ... канд. наук : 12.00.08 / І. М. Горбачова ; Одес. нац. юрид. акад. – О., 2008; Лисько Т. Д. Кримінальна відповідальність за зґвалтування (порівняльно-правовий аналіз) : дис. ... канд. наук : 12.00.08 / Т. Д. Лисько ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Х., 2008; Михайлов О. О. Юридична особа як суб'єкт злочину: іноземний досвід та перспективи його використання в Україні : дис. ... канд. наук : 12.00.08 / О. О. Михайлов ; Акад. адвокатури України. – К., 2008; Матвійчук Я. В. Кримінальна відповідальність за порушення правил дорожнього руху або експлуатації транспорту (порівняльно-правове дослідження) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Я. В. Матвійчук ; Київ. нац. ун-т внутр. справ. – К., 2009; Сіленко В. В. Кримінальна відповідальність за контрабанду: порівняльно-правове дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / В. В. Сіленко ; Київ. нац. ун-т внутр. справ. – К., 2009; Красноголовець С. В. Кримінальна відповідальність за порушення виборчих та референдних прав громадян в Україні та державах Центральної Європи (порівняльний аналіз на прикладі Польщі, Словаччини, Угорщини, Чехії) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / С. В. Красноголовець ; Львів. держ. ун-т внутр. справ. – Л., 2009; Кучевська С. П. Проблеми гармонізації законодавства України про кримінальну відповідальність та Статуту Міжнародного кримінального суду : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / С. П. Кучевська ; Львів. держ. ун-т внутр. справ. – К., 2009; Строкова І. І. Кримінальна відповідальність за геноцид (порівняльний аналіз) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / І. І. Строкова ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2010; Романюк Б. В. Законодавство України та зарубіжних країн щодо протидії корупції. Міжнародний досвід боротьби з корупцією : монографія / Б. В. Романюк, О. Ю. Бусол. – К. : Поліграф-Сервіс, 2010; Пасека О. Ф. Кримінальна відповідальність юридичних осіб: порівняльно-правове дослідження : дис. ... канд. наук : 12.00.08 / О. Ф. Пасека ; Львів. держ. ун-т внутр. справ. – Л., 2010; Кузнецова Л. О. Кримінальна відповідальність за хуліганство: порівняльно-правове дослідження : дис. ... канд. наук : 12.00.08 / Л. О. Кузнецова ; Нац. акад. внутр. справ. – К., 2011; Шуляк Ю. Л. Кримінальна відповідальність за шахрайство: порівняльно-правове дослідження : дис. ... канд. наук : 12.00.08 / Ю. Л. Шуляк ; Нац. акад. внутр. справ. – К., 2011; Voichenko E. G. Comparative Military law / E. G. Voichenko. – О. : Feniks, 2011; Негодченко Д. О. Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми в Україні та інших країнах: порівняльно-правовий аналіз : автореф.

вою у 2000-х рр. названих праць порівняльне кримінальне право фактично оформилось як самостійна галузь наукових знань і як навчальна дисципліна.

Серед завдань, що стоять сьогодні перед українськими макрокомпаративістами, виділяють: визначення місця української правової системи на правовій карті світу, характеру та мети її трансформації, що пов'язано насамперед із переосмисленням сутності соціалістичного права, його співвідношення з романо-германською правовою сім'єю; методологічне обґрунтування трансплантації до українського законодавства принципів права Європейського Союзу (ЄС); порівняльне дослідження українського законодавства на предмет його несуперечності актам інших міжнародних організацій, членом яких є або збирається стати Україна³². Йдеться про Раду Європи (РЄ), Світову Організацію Торгівлі (СОТ), ОБСЄ, НАТО та ін. Дійсно, стати державою романо-германської правової сім'ї означає привести національне вчення про право у відповідність із принципом романо-германського праворозуміння, правоутворення і правореалізації³³.

Зазначене з певними особливостями стосується і кримінально-правової мікрокомпаративістики. Відповідно до Паспорту спеціальності 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право, затвердженого постановою президії ВАК України від 21 травня 2008 р. № 38-06/6, до напрямів досліджень віднесено, зокрема: зарубіжну науку кримінального права; вчення про співвідношення кримінального законодавства України із зарубіжним кримінальним законодавством (національне кримінальне законодавство та сучасні процеси європеїзації та глобалізації; можливості та умови

дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Д. О. Негодченко ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2011; Жукова Т. С. Соціальні засади запобігання злочинності молоді в Україні та Італії (порівняльне дослідження) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Т. С. Жукова ; Класич. приват. ун-т. – Запоріжжя, 2011; Старовойтова Ю. Г. Загальна частина кримінального права Англії та США : навч. посіб. – К. : Атіка, 2012; Хатхут Х. Економічні злочини у мусульманському кримінальному праві (порівняльно-правове дослідження) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Х. Хатхут ; Міжнар. гуманіт. ун-т. – О., 2012.

³² Кресін О. В. Порівняльне правознавство в Україні: сучасна проблематика та перспективи розвитку / О. В. Кресін // Міжнародне право і національне законодавство. – Вип. 3. – 2003. – С. 58.

³³ Корчевна Л. Українське право і романо-германська традиція / Л. Корчевна // Право України. – 2004. – № 5. – С. 22.

уніфікації, рецепції, адаптації та гармонізації кримінального законодавства України із кримінальним законодавством ЄС та іншим регіональним законодавством; імплементацію положень міжнародних договорів до національного кримінального законодавства); компаративістські дослідження в науці кримінального права; порівняльний огляд зарубіжних теорій злочинності; еволюцію розвитку й удосконалення кримінально-виконавчого законодавства в умовах європеїзації й імплементації міжнародних договорів до національного законодавства; кримінально-виконавче законодавство зарубіжних країн, європейський пенітенціарний досвід у сфері забезпечення прав засуджених; порівняльні дослідження в галузі кримінально-виконавчого права. Багато з цих проблем ще очікують на своїх дослідників.

4. Кримінальне законодавство України та інших держав: взаємозв'язок і взаємовплив

Ознайомлення з сучасними кримінальними законами різних держав Європи дає підстави для висновку, що у цілому вони відбивають власну правову систему будь-якої окремої держави, оскільки передусім ураховують політичні, ідеологічні, економічні, соціальні, культурні чинники, закріплені у конституціях та інших регулюючих законах.

Разом із тим історія демонструє тісний зв'язок і взаємопроникнення кримінального права різних держав, і, як результат цього, те, що майже всі сучасні кримінальні закони європейських держав мають схожі коріння.

М. С. Таганцев, характеризуючи французьке і німецьке кримінальне право, зазначав, що до початку Великої французької революції воно «являло собою строкату суміш римського і звичаєвого права, едиктів, ордонансів, судових рішень», а «історія кримінального права Німеччини веде свій розвиток від Кодексу Карла V, так званої «Кароліни», в якій була зроблена асиміляція вже засвоєного на той час Німеччиною римського права і праць італійських юристів із народно-правовими поглядами». «Кароліна» стала... джерелом кримінального права для Австрії». Кожна європейська держава, починаючи з

середніх століть, а деякі і раніше, вже мала певні власні кримінальні закони (крім «Кароліни», доречно згадати «Руську Правду» та інші «варварські правди», Литовські статuti, російське Уложення 1649 р., шведські артикули Густава Адольфа 1683 р., датський кримінальний закон Крістіана V 1683 р., австрійську «Терезіану» 1768 р. тощо). Тією чи іншою мірою на їх подальший розвиток вплинуло римське (візантійське) право. Найменший такий вплив отримало кримінальне право *Англії*, в якій завжди превалювали загальне право, судові рішення і статутне право³⁴, а також *Ірландії*³⁵.

Україна завжди, ще із часів Київської Русі була європейською державою. А тому тенденції розвитку українського права, зокрема, й кримінального, збігаються з тенденціями розвитку права континентальної Європи.

Найбільший вплив на *сучасне* кримінальне право України зробило, без сумніву, російське, а згодом – радянське кримінальне право. Проте російське право, а ще до цього право Московської Русі мало одним із своїх витоків право Київської Русі. Основними ж джерелами кримінального права Київської Русі були «Руська Правда» і князівські статuti, які згодом здійснили значний вплив на формування законодавства Росії, Литви і Польщі.

Внаслідок відповідних історичних умов названі джерела кримінального права Київської Русі мали багато схожого, навіть за назвою (при цьому «права» була синонімом «права» і протиставлялася «неправді»), з подібними актами інших європейських країн – Салічна, Вестготська, Алеманська, Баварська, Саксонська, Тюрингська правди, Правда Етельберга, Правда Іне, Правда Альфреда, Польська правда тощо. Усі ці акти, у свою чергу, мали як національні особливості, так і багато схожих приписів, зумовлених спільними римсько-візантійськими коренями. Зокрема, згідно практично з усіма «Правдами» кримінальна відповідальність за вбивство могла мати колективний ха-

---

³⁴ Таганцев Н. С. Русское уголовное право. Т. 1. / Н. С. Таганцев. – Тула : Автограф, 2001. – С. 222, 224.

³⁵ Правовые системы стран мира. Энциклопедический справочник / отв. ред. А. Я. Сухарев. – 2-е изд. – М. : НОРМА, 2001. – С. 263.

ракт; кровна помста у певний час замінюється системою штрафів і частина штрафів йде особі, що уособлює вищу владу; злочинами визнавалися вбивство, заподіяння тілесних ушкоджень і крадіжки різних видів майна; тяжкість покарання за злочини проти здоров'я залежала від факту використання зброї; схожими за своїм змістом були образи тощо. Національною особливістю «Руської Правди» було те, що вона не передбачала калічницьких і тілесних покарань, заслання тощо.

Скориставшись розвідками, проведеними у свій час М. С. Таганцевим³⁶, та результатами деяких сучасних дослідників проблем порівняльного правознавства³⁷, спробуємо показати, який вплив і в яких напрямках здійснювали кримінальні закони різних держав у межах Європи протягом XIX–XX століть. Із цього має стати зрозумілим, що процес зближення кримінально-правових систем є об'єктивним, хоча і не має за мету створити єдиний кримінальний кодекс для всієї Європи.

В *Австрії* тривалий час діяв КК 1803 р. Як видно із самої дати його прийняття, він був одним із перших Кримінальних кодексів в Європі й світі, і на нього в жодному разі не могли вплинути ні французький КК 1810 р., ні баварський КК 1813 р., ні інші ранні кодифіковані кримінальні закони. В редакції 1852 р. його дію було поширено на всі складові Австрійської імперії, у т. ч. Галичину, а в самій Австрії він діяв аж до 1974 р., коли був прийнятий

---

³⁶ Таганцев Н. С. Русское уголовное право. Т. 1. – С. 216, 218, 220, 222–224.

³⁷ Правовые системы стран мира. Энциклопедический справочник / отв. ред. А. Я. Сухарев. – 2-е изд. – М. : НОРМА, 2001. – С. 10, 25–26, 78, 86, 87, 128, 133, 166, 178, 192, 193, 266, 268, 274, 281, 375, 393, 398, 403, 412–413, 434, 439, 466, 467, 480, 484, 519, 529, 530, 558, 589, 595, 663–664, 705, 707–708, 720–721, 734, 742–743, 760–761, 785, 768, 787, 804, 805; Беляев С. С. Предисловие. В кн. : Уголовный кодекс Дании / науч. ред. С. С. Беляев. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2001. – С. 7–8; Жалинский А. Э. Современное немецкое уголовное право / А. Э. Жалинский. – М. : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2004. – С. 81; Уголовный кодекс Республики Молдова / Вступ. ст. А. И. Лукашова. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. – С. 15; Российское законодательство X–XX веков : в 9 т. Т. 6. Законодательство первой половины XIX века / Г. А. Кутыгина, О. И. Чистяков, Ю. П. Титов, В. М. Клеандрова, С. М. Казанцев ; под общ. ред. О. И. Чистякова – М. : Юрид. лит., 1988. – С. 163; Уголовное право зарубежных государств. Общая часть : учеб. пособие / под. ред. И. Д. Козочкина. – М. : Омега-Л, 2003. – С. 508; Уголовный кодекс Швейцарии / науч. ред. Серебренникова А. В. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2002. – С. 13–14; Хрестоматія з історії держави і права України : навч. посіб. у 2 т. / В. Д. Гончаренко, А. Й. Рогожин, О. Д. Святоцький ; за ред. В. Д. Гончаренка. – К. : Ін Юре, 1997. – Т. 1. З найдавніших часів до початку XX ст. – С. 431; Додонов В. Н. Сравнительное уголовное право. Особенная часть / В. Н. Додонов, О. С. Капинус, С. П. Щерба ; под общ. ред. С. П. Щербы. – М. : Юрлитинформ, 2010. – С. 533–537.

новий КК Австрії, що є чинним й досі. Кримінальний кодекс Австрії 1852 р. до кінця 1980-х років застосовувався у *Ліхтенштейні*. Чинний КК Ліхтенштейну прийнято у 1987 р.

Франція вперше прийняла КК у 1791 р., проте він не мав значного впливу на кримінальне законодавство інших держав Європи. Йому на зміну прийшов відомий КК Франції 1810 р., який діяв (зрозуміло, зі змінами), протягом XIX і XX століть. Лише у 1992 р. у Франції прийнято новий КК. У *Бельгії* у 1810 р. (адже вона у той час була частиною Французької імперії) був уведений французький КК 1810 р. Кримінальний кодекс Бельгії 1867 р. також побудований на основі французького. У свою чергу, КК Бельгії став основою для чинного і досі КК *Люксембургу* 1879 р. На *Мальті* під час англійського колоніального панування у 1854 р. був уведений французький КК 1810 р., який діє й дотепер. В *Монте-Карло* діяв КК 1874 р., що був незначною переробкою французького КК 1810 р.

Кримінальний кодекс *Німеччини* (спочатку як й КК Північно-Німецького союзу) набрав чинності у 1871 р. і потім у зв'язку зі створенням Німецької імперії протягом 1871–1872 рр. став кримінальним законом для усієї імперії. Основою для нього значною мірою стали баварський КК 1813 р. і прусський КК 1851 р. кодекс сучасної ФРН діє з 1871 р. у редакції 1987 р.

У *Болгарії* до її звільнення з-під влади Османської імперії діяло турецьке кримінальне законодавство. В 1896 р. затверджено КК Князівства Болгарії. Основою для нього стали проект російського КК і чинні тоді КК Угорщини, КК Голландії і КК Італії. У 1951 р. був прийнятий Кримінальний закон Болгарії, заснований на соціалістичній моделі (у 1956 р. перейменований у КК), а в 1968 р. – новий КК, що є чинним й досі. Подібним способом розвивалось і кримінальне законодавство *Албанії*, яка тривалий час так само знаходилась під владою турків. Проте перший КК, заснований на соціалістичній парадигмі, був прийнятий в Албанії лише у 1948 р., другий – в 1952 р., а нині чинний – у 1995 р.

Із 1881 р. у *Боснії і Герцеговині* набрав чинності (з невеликими змінами) КК Австрії 1803 р. (у редакції від 1852 р.). До 2003 р., поки не був прийнятий власний КК, у цій країні діяв КК СФРЮ 1976 р. (його попередниками були КК Югославії 1929 р. і КК СФРЮ 1951 р.).

Австрійський КК 1852 р. до 1918 р. застосовувався і в *Словенії*, а також *Хорватії* (із доповненнями хорватського автономного законодавства). Після створення Королівства Сербів, Хорватів і Словенців (з 1929 р. – Югославія) був прийнятий загальний для країни КК 1929 р., а згодом, за часів СФРЮ – соціалістичні кримінальні кодекси 1951 і 1976 рр. У 1977 р. у Сербії, Хорватії та інших союзних республіках СФРЮ прийняті власні КК. До речі, в *Сербії* ще в 1860 р. був прийнятий КК, заснований на пруському КК 1851 р. Кримінальний кодекс *Чорногорії*, прийнятий у 1906 р., майже дослівно відтворював КК Сербії. У *Македонії* після звільнення від турецького владарювання діяло кримінальне законодавство Сербії, потім – Королівства Сербів, Хорватів і Словенців, Югославії і СФРЮ. Чинний КК Македонії прийнято у 1996 р. під значним впливом КК СФРЮ. У Сербії наразі діє КК 2005 р., у Чорногорії – КК 2003 р., у Хорватії – КК 1997 р., у Словенії – КК 2008 р., у Косово – КК 2003 р.

Перший КК *Голландії* був прийнятий ще у 1808 р. У 1811 р. у Голландії, яка на той час була приєднана до Франції, введено французький КК, а з 1886 р. Голландія прийняла власний КК, про який М. С. Таганцев зазначив, що він «за ретельною обробкою, а особливо за простотою своєї каральної системи посідає, поза сумніву, видатне місце між новітніми законодавчими роботами з кримінального права». Певний вплив на КК Голландії зробили французький КК 1810 р. і німецький КК 1871 р. Хоча і з багатьма змінами, але КК Голландії 1886 р. є чинним до цього часу.

У *Греції* у 1834–1850 рр. діяв КК, складений за зразком баварського КК 1813 р. У чинному КК Греції 1950 р. помітно значний вплив німецького КК 1871 р. і швейцарського КК 1937 р. Кодекс Греції 1950 р. частково зберіг їх

вплив (принаймні у частині врахування ідей соціологічної доктрини), хоча загалом вважається продуктом самостійної творчості грецьких фахівців.

Основним документом, що започаткував кодифікацію кримінального законодавства у *Данії*, стали Датські закони Християна V 1683 р. Перший КК Данії містився у Книзі 6 цих законів. Він діяв аж до 1866 р., коли був замінений КК Данії. Дослідники не відмічають впливу на цей кодекс законодавства будь-яких держав, крім незначного взаємного впливу скандинавських держав. Чинний КК Данії було прийнято у 1930 р. Із 1869 р. в *Ісландії* діяв КК Данії 1866 р., а з 1940 р. діє власний КК Ісландії, створений під впливом датського КК 1930 р.

В основі КК *Іспанії* 1863 р. знаходився французький КК 1810 р. Певний вплив останній мав і на кримінальні кодекси Іспанії 1870, 1928, 1944, 1983 рр. У 1995 р. в Іспанії прийнято нині чинний КК, що суттєво відрізняється від більшості західних кодексів.

Кримінальні кодекси *Італії*, особливо сардинський 1859 р. і тосканський 1853 р., перебували під значним впливом КК Франції 1810 р. Після об'єднання Італії був розроблений єдиний КК, що набрав чинності у 1890 р. У 1930 р. прийнятий чинний КК Італії.

«У губерніях прибалтійських до 1845 р. не було жодного упорядкованого законодавства; там застосовувались і німецьке право, передусім Кодекс Карла V, і шведські закони..., але з 1845 р. на ці губернії було поширено [російське] Уложення про покарання»³⁸. Це зрозуміло, особливо стосовно *Латвії*, яка отримала власну державність лише у 1918 р. До цього часу вона належала німецьким лицарським орденам (XIII–XVI століття), Швеції і частково Польщі (XVI–XVIII століття), Російській імперії. У 1915 р. Латвія була окупована німцями, які ввели на її території у дію російський КК 1903 р. Пізніше він був перероблений із певними запозиченнями із німецького КК 1871 р. і КК Італії 1930 р., а у 1933 р. цей документ виданий як КК Латвії. За

---

³⁸ Таганцев Н. С. Русское уголовное право. Т. 1. – С. 212.

радянських часів прийнято КК Латвійської РСР соціалістичного зразка, а з 1998 р. почав діяти чинний КК Латвії. У *Литві* та *Естонії*, де так само у 1915–1917 рр. німецькими окупантами було введено російський КК 1903 р., останній, на відміну від Латвії, діяв аж до 1940 р. За радянських часів там став діяти КК РРФСР, а в 1960 і 1961 рр. прийняті відповідно КК Литовської РСР і КК Естонської РСР. Чинний КК Литви прийнятий у 2000 р., а КК Естонії (він має назву Пенітенціарний кодекс) – у 2001 р.

У *Молдові* (на лівому березі Дністра) у 1924 р. було створено Молдавську автономну республіку у складі Української РСР і введено кримінальне законодавство України. В 1940 р. шляхом об'єднання Молдови і Бессарабії створено Молдавську РСР, а в 1960 р. прийнятий КК Молдовської РСР. Наразі у Молдові діє КК 2002 р., створений під значним впливом КК Франції 1992 р. У самопроголошеній Придністровській Молдавській Республіці діє окремий КК 2002 р.

Норвегія так само, як Швеція, Фінляндія, Данія та Ісландія, входить до скандинавської (північної) правової групи держав. Перший КК Норвегії було прийнято у 1842 р., а нині чинний – у 1902 р.

У *Польщі* ще у 1818 р. було прийнято перший КК, на який вплинув французький КК 1810 р. Його змінив Кодекс основних і додаткових покарань 1847 р., що багато в чому повторював положення російського кримінального законодавства 1845 р. У ХХ ст. (до 1932 р.) основними джерелами кримінального права стали: на землях, що раніше належали Росії, – російський КК 1903 р. (який, до речі, так і не набрав чинності у самій Росії, а в Польщі його було введено німецькою окупаційною владою у 1915 р.); на колишніх австрійських землях – австрійський КК 1803 р. у редакції 1852 р.; на території колишньої Пруссії – німецький КК 1871 р. з деякими змінами. У 1932 р. у Польщі прийняті КК і Кодекс про проступки, у 1969 і 1971 рр. – чергові КК і Кодекс про проступки, а в 1997 р. – нині чинний КК Польщі.

Перший КК *Португалії* прийнято у 1852 р. Зразками для нього стали КК Франції 1810 р. і КК Іспанії 1848 р. На сьогодні в Португалії є чинним КК 1982 р. у редакції 2007 р. Кодекс Португалії діє також у Гвінеї-Бісау, Коста-Ріці, Сан-Томе і Принсіпі.

Кримінальне законодавство *Росії* 1845 р. урахувало чинні на той час кримінальні кодекси інших країн: шведський 1734 р., прусський 1798 р., австрійський 1803 р., французький 1810 р., баварський 1813 р., неаполітанський 1819 р., грецький 1833 р., римський 1836 р., саксонський 1840 р., ганноверський 1840 р., а також кримінальні закони Англії і проекти кодексів – прусського 1830 р., баварського 1831 р., шведського 1832 р. і баденського 1839 р. Проект російського КК 1903 р., що так і не став законом у Росії, не міг не врахувати певних положень КК Швеції 1864 р., Німеччини 1871 р., Голландії 1886 р., Італії 1890 р.

У *Румунії* із 1864 р. діяв власний КК, перероблений за французьким зразком у 1874 р. Черговий КК Румунії було прийнято у 1936 р., а після приходу до влади комуністів його у 1948 р. видано в новій редакції. Наступний КК Румунії був прийнятий в 1968 р., а нині чинний – у 2004 р.

У *Словаччині* до 1950 р. діяли угорські кодифіковані кримінальні закони про злочини і проступки 1878 р. і про порушення 1879 р., а в *Чехії* – австрійський КК у редакції 1852 р. У 1950 р. прийнято КК соціалістичної Чехословаччини (його зразком став КК РРФСР 1960 р.), який замінено новим у 1961 р. У 1994 р. опублікована його нова редакція під назвою КК Чехії. У Словаччині діє новий КК 2005 р., а в Чехії новий КК набрав чинності у 2010 р.

У *Туреччині* ще з XV ст. діяли кримінальні закони османських халіфів, засновані на мусульманському праві. У 1840 р. в Османській імперії був прийнятий КК, побудований за зразком французького КК 1810 р. Наступні КК Туреччини 1926 і 2004 рр. значною мірою відтворюють КК Італії 1889 р. і КК Швейцарії 1937 р. У КК Туреччини також помітним є вплив КК Німеччини 1871 р. і КК Голландії 1886 р.

В *Угорщині* у 1853–1861 рр. діяв австрійський КК у редакції 1852 р., потім – старі угорські закони, а з 1879 р. набули чинності власні Кодекс про злочини і проступки та Кодекс про поліцейські порушення. Певний вплив на ці кодекси мали КК Австрії і КК Німеччини 1871 р. Перший КК соціалістичного типу було прийнято в Угорщині в 1961 р. Цей Кодекс замінено на новий у 1978 р. Із 2012 р. діє останній КК Угорщини.

На КК *України* 2001 р. найбільший вплив здійснило радянське кримінальне законодавство і КК Росії 1996 р. Утім, проект цього КК України створено ще у 1994 р., а тому є підстави вважати, що такий вплив мав взаємний характер.

У *Фінляндії*, незважаючи на те, що вона з 1809 р. після закінчення російсько-шведської війни вважалася частиною Російської імперії, діяв власний КК 1889 р., а до його прийняття – шведські кримінальні закони 1734 р., змінені у 1864 р. Чинним у цій країні є КК 1889 р., який набрав чинності у 1894 р.

Кримінальний кодекс *Швеції* у редакції 1864 р. був складений під певним впливом австрійського КК 1803 р. у редакції 1852 р., баварського КК 1813 р. і прусського КК 1851 р. Він діяв рівно століття до 1965 р., коли був замінений новим, що є чинним й досі.

Швейцарія до початку ХХ ст. не мала єдиного для усієї країни кримінального законодавства: кожен кантон керувався власними законами, в основі яких були КК Австрії 1803 р., КК Франції 1810 р. і КК Німеччини 1871 р. Окремі кантони застосовували середньовічну Кароліну, а інші користувалися неписаними законами. Лише в 1937 р. ухвалено і з 1942 р. введено в дію загальношвейцарський КК (діє в редакції 2007 р.).

Таким чином, підводячи підсумки питанню щодо впливу певних кримінальних законів європейських держав на розвиток аналогічних законів інших європейських держав, можна виділити ті кодекси, що мали найбільший вплив:

1) *КК Франції 1810 р.* Певний час він діяв у Голландії, Бельгії і на Мальті. За його зразком чи під його суттєвим впливом були побудовані кримі-

нальні кодекси Польщі 1818 р., Іспанії 1848 р., Португалії 1852 р., Туреччини 1858 р., Бельгії 1867 р., Румунії 1874 р., Монте-Карло 1874 р., Люксембургу 1879 р., Італії 1890 р.;

2) *КК Німеччини 1871 р.* Частково він діяв на території Польщі, а також вплинув на кримінальні кодекси Угорщини 1879 р., Голландії 1886 р., Болгарії 1896 р., Латвії 1933 р., Швейцарії 1937 р., Греції 1950 р. У свою чергу, КК Угорщини 1879 р. і КК Голландії 1886 р., поряд з КК Німеччини, КК Бельгії і КК Франції, також були враховані при розробці КК Болгарії 1896 р. і КК Росії 1903 р. КК Німеччини також значно вплинув на кримінальні кодекси Японії, Південної Кореї, Таїланду тощо;

3) *КК Австрії 1803 р. (у редакції 1852 р.)*. Певний час цей Кодекс діяв на території Боснії і Герцеговини, Словенії, Хорватії, Польщі, України, Чехії, Угорщини, і вельми тривалий час – на території Ліхтенштейну. Також він мав вплив на КК Швеції 1864 р., КК Росії 1903 р. і КК Швейцарії 1937 р., а через останній – і на КК Греції 1950 р.;

4) *КК Швеції 1864 р.* Цей Кодекс вплинув на кримінальні кодекси передусім держав «скандинавської групи» – Данії 1866 р. і Фінляндії 1889 р., а крім того, на КК Росії 1903 р., і навіть КК Естонії 2001 р. Названий КК Данії, у свою чергу, діяв на території Ісландії, а під суттєвим впливом КК Данії 1930 р. побудовано КК Ісландії 1940 р.;

5) *КК Італії 1890 р.* Він став зразком для КК Туреччини 1926 р. і вплинув на кримінальні кодекси Болгарії 1896 р. і Росії 1903 р., а КК Італії 1930 р. – на КК Латвії 1933 р., КК Албанії 1995 р. Разом КК Італії і КК Іспанії, а також КК Німеччини мали значний вплив на розвиток кримінального законодавства Аргентини, інших держав Південної Америки;

6) *Кримінальні кодекси РРФСР*. У різних редакціях вони були (потім і КК Росії залишився) певною мірою зразками для кримінальних кодексів таких союзних республік, нині – європейських держав, як Латвія, Молдова, Україна, а також здійснили істотний вплив на кримінальні кодекси Чехословаччини 1950 та

1961 рр., Чехії 1994 і 2009 рр., Болгарії 1951 та 1968 рр., СФРЮ 1951 та 1977 рр., Словенії 1994 р. та Хорватії 1997 р., Угорщини 1961, 1978 і 2012 рр., Румунії 1968 р., Польщі 1969 р., Албанії 1995 р. Сильний вплив кодексів РРФСР відчувається у КК Китаю, а КК Росії – у чинних КК Казахстану, Узбекистану, Киргизстану, Таджикистану, Туркменістану, Вірменії, Азербайджану.

Водночас у сучасних КК Польщі 1997 р., Грузії 1999 р., Литви 2000 р., Естонії 2001 р. і Молдови 2002 р. найбільш помітним є намагання змінити звичні структуру і зміст соціалістичних кримінальних законів. Це цілком відповідає тенденції до уніфікації і зближення кримінального законодавства європейських держав, наявність якої констатується науковцями³⁹. Значно відрізняється від радянського КК чинний КК Росії, а від останнього – КК України 2001 р.⁴⁰

Слід також зазначити, що англійськими юристами був написаний КК Австралії 1899 р., який британська влада згодом використовувала як Модельний кодекс в окремих арабських й африканських державах. Із нього був списаний, зокрема, Ордонанс про Кримінальний кодекс Палестини 1936 р., що тривалий час застосовувався і в Ізраїлі – аж до прийняття ізраїльського Закону про кримінальне право 1977 р.⁴¹ Значний вплив цей Модельний кодекс мав на кримінальні закони Індії, Бангладеш, М'янми, Шрі-Ланки і Пакистану (до його радикальної ісламізації у 1986 р.). На основі англійського права (проект Стифена) був прийнятий у 1892 р. КК Канади, створені кримінальні кодекси для Сомалі, Кенії, Нігерії та ін. Проект КК Ефіопії був написаний на основі КК Швейцарії 1937 р. і судової практики цієї країни швейцарським юристом В. Гравеном⁴². Подібних прикладів багато.

---

³⁹ Наумов А. В. Влияние норм и принципов международного права на сближение уголовного права различных систем / А. В. Наумов // Уголовное право в XXI веке : материалы междунар. науч. конф. на юрид. фак-те МГУ им. М. В. Ломоносова (31 мая – 1 июня 2001 г.). – М. : ЛекЭст, 2001. – С. 18.

⁴⁰ Наумов А. В. Российское уголовное право. Курс лекций : в 2-х т. Т. 2. : Особенная часть / А. В. Наумов. – М. : Юрид. лит., 2004. – С. 21.

⁴¹ Закон об уголовном праве Израйла / Науч. ред. Н. И. Мацнев. – СПб : Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2005. – С. 13–17.

⁴² Додонов В. Н. Сравнительное уголовное право. Общая часть / Под общ. ред. С. П. Щербы. – М. : Юрлитинформ, 2010. – С. 7.

Як це не дивно на перший погляд, насправді відбувається і перманентний процес зближення європейського і мусульманського кримінального законодавства, на що звертає увагу Л. Р. Сюкіяйнен.

Аналіз сучасних правових систем мусульманських країн дає підстави для висновку про формування «сучасного» мусульманського права, що відрізняється від традиційного низкою істотних особливостей. Ісламські й європейські правові інститути та правові культури в цілому ще більш активно взаємодіють у сучасних правових системах арабських країн, насамперед на рівні норм законодавства і правосвідомості. Саме сучасне мусульманське право склалося й еволюціонує головним чином під вирішальним впливом європейських правових моделей.

Взаємодія зазначених двох культур відбувається в кількох основних формах: паралельне регулювання подібних питань відносно мусульман і немусульман (право особистого статусу); включення мусульмансько-правових норм, принципів й інститутів у законодавство, що орієнтується на європейські зразки, і навпаки; синтез ісламських і європейських правових інститутів у вигляді прийняття оригінальних законодавчих актів, що не можуть бути однозначно віднесені ані до мусульманської, ані до європейської правових систем. Крім того, особливим варіантом взаємодії є законодавство, що за своїм змістом базується на шаріаті, а за формою і техніко-юридичними особливостями відтворює європейські правові зразки.

Звичайно, ісламська й європейська правові культури не лише позитивно взаємодіють, а й конкурують одна з одною. Це проявляється при застосуванні і тлумаченні законодавства, побудованого за певною правовою моделлю, юристами з іншою правовою культурою, а також на рівні правосвідомості. Зокрема, професійна правосвідомість у більшості арабських країн, вочевидь, тяжіє до європейської правової культури, а масова правосвідомість продовжує в цілому орієнтуватися на традиційні ісламські цінності. Конфлікт може проявлятися в неприйнятті немусульманами законодавства,

заснованого на шаріаті, на тій підставі, що воно асоціюється з ісламом-релігією, а не із правом у власному сенсі, та правовою культурою ісламу (це особливо помітно на прикладі кримінального права)⁴³.

5. Загальноєвропейське кримінальне законодавство як контур спільної кримінально-правової системи

Спільними для сучасного кримінального законодавства України та інших європейських держав є принаймні дві риси.

Перша – це те, що воно, хоча і має певний, у деяких державах суттєвий національний присмак, але все одно воно «варилося в єдиному котлі». Адже кримінальне законодавство кількох держав, які на певних історичних відрізках були передовими, суттєво вплинуло на кримінальне законодавство будь-якої із цих країн, а також на кримінальне законодавство всіх інших держав Європи і світу.

Друга – в Європі, як й у будь-якій іншій частині світу, найбільш яскравою є тенденція до гармонізації законодавства, зокрема, й кримінального, що сьогодні проявилось у фактичному створенні рамкового загальноєвропейського кримінального законодавства у межах Ради Європи та Європейського Союзу.

Існують підстави прогнозувати, що і в подальшому кримінальне законодавство України та інших держав Європи буде розвиватися паралельно і все більш гармонійно, в напрямку його подальшої гуманізації і систематизації.

Кримінальне законодавство більшості держав континентальної Європи складається з двох шарів: із національного кримінального законодавства тих чи інших держав та загальноєвропейського кримінального законодавства, створеного в межах РЄ та ЄС, що у значній частині має пряму дію і є пріоритетним щодо національного законодавства держав-членів цих інституцій, а частково також держав, які претендують на членство в них.

---

⁴³ Сюкияйнен Л. Р. О правовой природе шариата и его взаимодействия с европейским правом / Л. Р. Сюкияйнен [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://constitutions.ru/archives/3613>. – Загл. с экрана.

Членами ЄС на сьогодні є вже більшість європейських держав, а ще деякі держави Європи претендують на таке членство. Україна також задекларувала намір інтегруватись у ЄС. При цьому у Законі України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» визначено, що державна політика України щодо адаптації законодавства формується як складова частина правової реформи в Україні та спрямовується на забезпечення обов'язкового врахування вимог законодавства ЄС під час нормопроєктування.

Варто зробити акцент на тому, що проведення порівняльно-правового дослідження відповідності законодавства України *acquis communautaire*⁴⁴ ЄС у пріоритетних сферах визначене як одне з основних завдань першого етапу виконання згаданої Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства ЄС. При цьому адаптація передбачає, зокрема: визначення актів *acquis communautaire*, що регулюють правовідносини у відповідній сфері; здійснення комплексного порівняльного аналізу регулювання правовідносин у відповідній сфері в Україні та в ЄС; розробку рекомендацій щодо приведення законодавства України у відповідність з *acquis*; підготовку проектів законів України, включених до переліку законопроектних робіт, та їх прийняття; моніторинг імплементації актів законодавства України.

Треба погодитися з думкою вчених, які вказують на наявність таких чотирьох процесів, що впливають на законодавче забезпечення боротьби зі злочинністю: глобалізація світових відносин, що призводить й до негативних наслідків; значне розширення ЄС; сприйняття законодавчого доробку ЄС; інтеграція України до ЄС⁴⁵.

---

⁴⁴ *Acquis communautaire* («спільний доробок») – сукупність правових норм, судових рішень, доктринальних понять, рекомендацій, домовленостей тощо, які виникли за час існування європейських інтеграційних організацій, є основою правопорядку ЄС і мають сприйматися беззапечно державами-членами та країнами – претендентами на вступ до ЄС. [Див.: Законотворчість: Словник термінів і понять з міжнародного та європейського права. – К.: Ін-т законодавства Верховної Ради України, 2005. – С. 8].

⁴⁵ Буроменський М. В. Розробка пропозицій змін і доповнень до законодавчих актів щодо Державної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу в галузі боротьби зі злочинністю / М. В. Буроменський, В. М. Стешенко та ін. // Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. / редкол.: В. І. Борисов та ін. Х. : Право, 2005. – Вип. 10. — С. 197–200.

Усі європейські держави, крім Білорусі і Ватикану, є членами *Ради Європи*. Тут слід мати на увазі, що необхідність гармонізації законодавства стоюється не лише правового простору ЄС. Так, відповідно до ст. 1 Статуту Ради Європи мета РЄ досягається, зокрема, шляхом укладання угод та здійснення спільних заходів у правовій галузі.

Кримінальне законодавство Ради Європи. Рада Європи – політична організація, заснована 5 травня 1949 р. На сьогодні вона нараховує сорок чотири держави-члени. Основними завданнями організації є сприяння утвердженню принципів демократії, прав людини і верховенства права, а також пошук спільних рішень проблем політичного, правового та ін. характеру. Загальні положення кримінального законодавства містяться у документах РЄ як загальноправового, так і кримінально-правового характеру. Такими документами є не лише відповідні конвенції та протоколи до них, а й рекомендації і резолюції.

Основні документи РЄ загального характеру щодо кримінального права, перелічуючи їх у хронологічній послідовності, можна поділити на кілька груп. Це акти, що стосуються: 1) принципів кримінального права; 2) дії кримінального закону, екстрадиції та передачі осіб для відбування покарання; 3) покарання та його виконання, а також заходів безпеки; 4) захисту прав потерпілих та примирення (медіації); 5) звільнення від кримінальної відповідальності та покарання; 6) особливостей кримінальної відповідальності неповнолітніх та 7) юридичних осіб.

Що стосується конкретних злочинних діянь, то за об'єктом посягання їх можна поділити на сім груп. Це злочинні діяння: 1) терористичного характеру; 2) пов'язані з організованою злочинною діяльністю, корупцією, легалізацією злочинних доходів; 3) що посягають на права людини і моральність; 4) комп'ютерні; 5) у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів; 6) що посягають на культурну спадщину і довкілля; 7) що посягають на безпеку населення і громадський порядок.

Кримінальне законодавство Європейського Союзу. Якщо членами Ради Європи є практично всі європейські держави, і законодавство, створене в рамках РЄ, можна вважати у повному значенні слова загальноєвропейським, то про законодавство, що створюється в рамках ЄС, СНД та інших регіональних союзів, цього сказати не можна. ЄС на сьогодні включає лише трохи більше половини держав Європи, а інші регіональні об'єднання – ще меншу їх кількість. Тому і законодавство ЄС, СНД та ін. має значення передусім для держав-членів та певною мірою для держав-кандидатів.

Відмітимо, що в ЄС боротьба зі злочинністю належить до третьої основи ЄС – спільної політики у сфері юстиції і внутрішніх справ («ІЮВС»). Кримінальне законодавство у зазначеному утворенні, корені якого суто економічні, є *ultima ratio* (останнім аргументом).

Загалом співробітництво у кримінально-правовій сфері було започатковане в укладеному у м. Маастріхт Договорі про Європейський Союз (1992 р.). Відповідно до ст. 29 Маастріхтського договору метою Союзу є забезпечення громадянам високого рівня захисту на просторі свободи, безпеки і справедливості, для чого здійснюються спільні дії держав-членів у сфері співробітництва у кримінальних справах, у т. ч. за допомогою зближення, оскільки в цьому є необхідність, норм кримінального права. Спільні дії передбачають, окрім іншого, встановлення мінімальних правил щодо конститивних елементів злочинних діянь і санкцій у сферах організованої злочинності, тероризму і наркобізнесу (п. «е» ч. 1 ст. 31).

Утім, названі сфери можуть бути невдовзі розширені. Підстави для такого висновку є. Адже вже зараз аналітики зазначають, що гармонізація кримінального права у межах ЄС полягає у можливості встановлення європейськими рамковими законами норм про визначення кримінальних злочинів та санкцій у сфері особливо тяжких злочинів транскордонного характеру, боротьба з якими потребує спільної основи, таких як: тероризм, торгівля людьми та сексуальна експлуатація жінок і дітей, незаконна торгівля наркотиками і

зброєю, «відмивання» грошей, корупція, підробка засобів платежу, комп'ютерні злочини, організована злочинність тощо⁴⁶.

Згідно з Амстердамським договором (1997 р.) європейське право стало правом наднаціонального характеру. Воно характеризується тим, що норми, створені міжнародним об'єднанням, мають перевагу над нормами національного права держав-членів ЄС. Такі норми є частиною національного права, мають пряму дію й обов'язкові для виконання, у т. ч. у діяльності національних судових органів. У разі невідповідності національного права праву ЄС діють принципи верховенства права ЄС і прямої дії норм права ЄС. Концепція верховенства права ЄС над національним правом неодноразово підкреслювалася в рішеннях Європейського суду з прав людини.

Українське законодавство має бути приведене у відповідність з європейським законодавством на виконання зобов'язань, взятих на себе Україною перед ЄС відповідно до Угоди про партнерство і співробітництво між Європейськими Співтовариствами й Україною (УПС). Вона підписана 14 червня 1994 р. і ратифікована Законом України «Про ратифікацію Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами» від 10 листопада 1994 р. Угода є частиною законодавства України і зобов'язує враховувати законодавство ЄС при розробці нових актів законодавства України та приводити у відповідність з ним існуючі акти з метою створення правової бази для інтеграції України в ЄС. Зазначена угода є частиною права ЄС і покладає відповідні зобов'язання на обидві сторони. Угода передбачає такі способи зближення законодавства України та ЄС: 1) прямі зобов'язання щодо впровадження положень права ЄС у національному законодавстві України (ст. 50); 2) прийняття рекомендаційних рішень органами співробітництва; 3) прийняття Україною норм, що відповідають

---

⁴⁶ Качка Т. Боротьба з відмиванням грошей: комплексний порівняльно-правовий аналіз відповідності законодавства України *acquis* Європейського Союзу в сфері боротьби та запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом / Т. Качка. – К. : Реферат, 2004. – С. 38–39.

вимогам ЄС, за своєю ініціативою (непряма гармонізація); 4) укладання міжнародних угод у певних сферах; 5) визнання національних режимів⁴⁷.

Дванадцятого грудня 2001 р. на IV засіданні Комітету з питань співробітництва між Україною та ЄС було погоджено План дій Європейського Союзу в галузі юстиції та внутрішніх справ. Ним встановлено такі завдання України, зокрема: забезпечити ратифікацію та імплементацію найбільш важливих міжнародних документів, спрямованих на боротьбу з нелегальною міграцією, організованою злочинністю та корупцією; боротися з транскордонною організованою злочинністю та «відмиванням» коштів.

Основні акти ЄС загального характеру у сфері кримінального права дещо відрізняються за своїм змістом від тих, що видала РЄ. Серед цих актів можна виділити лише ті, що стосуються: 1) принципів кримінального права; 2) екстрадиції, а також урахування вироків; 3) покарання; 4) захисту прав потерпілих. На відміну від актів РЄ, акти ЄС додатково звертають увагу на кримінально-правові проблеми незаконної міграції. Надзвичайна увага приділена в актах ЄС питанням боротьби з корупцією, легалізацією злочинних доходів, посяганнями на права людини і моральність.

Акти ЄС у сфері кримінального права можуть містити: а) проголошення того чи іншого діяння злочинним на усій території ЄС і встановлення ознак складу злочину; б) види і розміри покарань для фізичних осіб (при цьому розмір покарання зазвичай визначається за допомогою методу «мінімальної гармонізації»: державам-членам дозволяється передбачати більш суворі санкції); в) приблизний перелік обтяжуючих та пом'якшуючих обставин; г) відповідальність юридичних осіб (вона може бути кримінальною або адміністративною) та санкції для них⁴⁸. На наш погляд, до цього треба додати визначення термінів та підстави звільнення від покарання.

---

⁴⁷ Муравйов В. І. Способи зближення законодавства України та права Європейського Союзу / В. І. Муравйов // Проблеми гармонізації законодавства України з міжнародним правом : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – К. : Ін-т зак-ва Верхов. Ради України, 1998. – С. 139–140.

⁴⁸ Право Европейского Союза / под ред. С. Ю. Кашкина. – М. : Юрист, 2004. – С. 826–827.

Загальноєвропейське кримінальне законодавство поки що розвивається недостатньо системно, звертаючи увагу лише на найбільш актуальні питання і, як правило, загалом не ставлячи за мету уніфікацію положень щодо злочинів і санкцій за їх вчинення. Мабуть, ще не настав час, незважаючи на існуючі в Європі інтеграційні тенденції. Адже кримінальні доктрини і закони у кожній окремій державі мають власні традиції, суттєво відрізняються від кримінальних доктрин і законів інших держав. До того ж важко переконати громадян усіх цих держав у тому, що інша кримінально-правова модель є кращою, ніж та, що існує в їхній державі. Саме тому сьогодні здійснюється не уніфікація, а лише певна гармонізація загальноєвропейського кримінального права. Разом із тим слід визнати, що все ж таки вже існує і певний масив наднаціонального кримінального права у межах ЄС. Як зазначають західні фахівці, європейське кримінальне право – це не правова концепція, а передусім діюча категорія, що об'єднує процес розвитку галузі європейського кримінального права і його безпосередні механізми впливу на національні кримінально-правові системи⁴⁹.

6. Взаємодія кримінально-правових систем у виробленні кримінально-правової політики

Протягом кількох тисячоліть кримінальне право різних держав формувалося й удосконалювалося у кількох напрямках:

1) поступово воно було відділене від моралі, релігії і канонічного права за принципом «гріхами відає церква, злочинами – держава», виокремилось у спеціальну галузь права;

2) кримінальне право суттєво змінило свою форму. Якщо на початку воно мало переважно усний характер (за деякими винятками) та відображалось у правових звичаях, а також у Біблії та інших канонічних джерелах, зміст яких передавався «з вуст у уста», то пізніше почалася його систематизація: з'явилися закони, пізніше – кодекси;

---

⁴⁹ Albrecht P. A. Deficiencies in the Development of European Criminal Law / P. A. Albrecht, S. Braum // European Law Journal. – 1999. – № 5. – P. 293–297.

3) значно змінилася форма кримінально-правових приписів. Якщо колись вони мали переважно казуїстичний і фрагментарний характер, то згодом, завдяки розвитку людських навичок абстрактного мислення, стали набагато більш узагальненими, а кримінальні закони більш повними і системними. Нормативний матеріал був підданий класифікації. Найбільш абстрактні положення виокремилися в Загальну частину; з'явилися кримінально-правові інститути. Кримінальне право стало поділятися на підгалузі (ювенальне кримінальне право, військове кримінальне право, адміністративно-деліктне право тощо);

4) змінилася природа кримінальної відповідальності. Якщо в архаїчні часи кримінальна відповідальність мала об'єктивістський і колективний характер, то згодом вона стала суб'єктивною та переважно особистою й індивідуальною; утім, історія кримінального права загалом не заперечує кримінальної відповідальності колективних утворень;

5) поступово значно звузилося загальне поняття злочину. Воно стало більш чітким, стало складатися з певних очевидних ознак. Так, перестало вважатися злочином діяння, вчинене не людиною (твариною тощо), діяння, вчинене неосудною людиною, невинне діяння, не протиправне діяння тощо. З'явилися початкові уявлення про підстави й умови криміналізації діянь;

6) система покарань завжди знаходилась у залежності від тієї мети, якої намагалася досягти державна влада шляхом застосування покарання. Згодом мета покарання змінилася від відплати і залякування до виправлення і запобігання. Першим покаранням, що прийшло на заміну необмеженій помсті, була помста за принципом таліону. Через деякий час обов'язковий таліон замінено системою композицій і прощення. Утім, елементи відплати збереглися ще й дотепер у карі, елементи таліону – у принципі адекватності покарання вчиненому злочину. Під тиском уявлень про мету покарання суттєво змінилася система покарань: уже у XVIII–XIX століттях звузилася сфера застосування смертної кари, скасовані калічницькі і тілесні покарання, а до XXI ст. більшість держав остаточно відмовилася від смертної кари як виду покарання.

Були пом'якшені покарання для неповнолітніх, з'явилися умовне покарання і дострокове звільнення злочинців, що стали на шлях виправлення. Нарешті, з'явилася тенденція до вирішення кримінально-правових конфліктів за допомогою інших, окрім покарання, засобів кримінально-правового впливу (пробація, примусові заходи виховного характеру, примусове лікування тощо), а також реституції, медіації тощо.

В останні століття по усіх цих напрямках більшість держав вимушена була діяти спільно, узгоджуючи національну кримінально-правову політику між собою. Адже у противному разі важко було б дотримуватися вимог міжнародних договорів стосовно екстрадиції (у контексті принципу «*aut dedere aut judicare*» – або видай, або суди) та міжнародної допомоги у кримінальних справах щодо організованої злочинної діяльності, корупції, тероризму тощо.

У 1924 р. у Парижі була започаткована Міжнародна асоціація кримінального права (МАУП). У 2009 р. у Стамбулі пройшов вже XVIII Міжнародний конгрес кримінального права «Кримінальне право і виклики глобалізації», організований цією асоціацією. У 1938 р. у Німеччині засновано Інститут іноземного та міжнародного кримінального права Макса Планка. У Франції у 1973 р. М. Анселем створено Центр із вивчення кримінальної політики⁵⁰ У 2009–2012 рр. у Пекіні відбулися чотири скликання Міжнародного форуму, присвяченого ролі кримінального права в епоху глобалізації.

Певні зусилля докладаються для гармонізації кримінального права в межах регіональних союзів. Наприклад, у межах Північної ради діє Скандинавська рада з кримінології, створена в 1962 р. міністрами юстиції Данії, Фінляндії, Ісландії, Норвегії і Швеції із метою координації кримінологічних досліджень у країнах-учасниках, підготовки рекомендацій для Північної ради та урядів скандинавських країн у сфері боротьби зі злочинністю. Всупереч світовій тенденції до зростання злочинності скандинавським країнам вдається

---

⁵⁰ Додонов В. Н. Сравнительное уголовное право. Общая часть. – С. 4.

ся утримувати її на одному рівні або навіть зменшувати її протягом останніх 15 років⁵¹.

Надзвичайне значення для визначення кримінально-правової політики сьогодні мають Конгреси з попередження злочинності та поводження з правопорушниками. Готує їх однойменна Комісія, що діє під началом основного координуючого органу ООН по боротьбі зі злочинністю – Економічної і Соціальної Ради ООН (ЕКОСОР). Починаючи з 1955 р. було проведено 12 Конгресів: I (Женева, 1955 р.), II (Лондон, 1960 р.), III (Стокгольм, 1965 р.), IV (Киото, 1970 р.), V (Женева, 1975 р.), VI (Каракас, 1980 р.), VII (Мілан, 1985 р.), VIII (Гавана, 1990 р.), IX (Каїр, 1995 р.), X (Відень, 2000 р.), XI (Бангкок, 2005 р.), XII (Сальвадор, Бразилія, 2010 р.).

До порядку денного XII Конгресу, основна тема якого визначена як «Комплексні стратегії для відповіді на глобальні виклики: системи попередження злочинності і кримінальне правосуддя та їх розвиток у світі, що змінюється», увійшли такі пункти: діти, молодь і злочинність; тероризм; попередження злочинності; контрабанда мігрантів і торгівля людьми; «відмивання» грошей; кіберзлочинність; міжнародне співробітництво у боротьбі зі злочинністю; насильство стосовно мігрантів та їхніх сімей. Також у межах Конгресу відбулися семінари, присвячені питанням, зокрема, практики попередження злочинності в містах, зв'язку між незаконним обігом наркотиків та іншими формами організованої злочинності, стратегії із попередження переповнення виправних установ.

Подібні, але менших масштабів, міжнародні зустрічі – форуми, конференції, симпозіуми – постійно відбуваються в Україні або за участю українських криміналістів в інших державах. Резолюції цих зустрічей, як правило, доводяться до відома національних органів державної влади.

---

⁵¹ Ведерникова О. Н. Теория и практика борьбы с преступностью: скандинавская уголовно-правовая и криминологическая модель / О. Н. Ведерникова // Государство и право. – 2008. – № 7. – С. 54.

7. Взаємодія кримінально-правових систем при застосуванні кримінально-правових норм

На думку західних правників, жодна з форм права (законодавство, звичаєве право, договірне право, судове або прецедентне право, доктрина) не може претендувати на єдино практичне та справедливе, оскільки будь-яка з них має свої переваги та недоліки. Отже, сьогодні відмінність між тією чи іншою правовою сім'єю полягає у тому, яке саме з правових джерел переважає над іншим; юридичного устрою, що віддавав би перевагу виключно одному із джерел права і нехтував би іншими, не існує⁵².

Українські вчені не відкидають самої можливості запозичення певних елементів прецедентної системи права. Так, В. Ф. Опришко вказує: «Особливістю європейського права є те, що воно виникло та активно розвивається на основі як континентального, так і загального права. Наприклад, питаннями забезпечення прав та свобод людини в межах РС займається Європейський суд з прав людини. У своїй діяльності він поєднує елементи як континентального, так і загального права, зокрема, досить активно використовує в своїй практиці правило прецеденту. Обґрунтування судових рішень відбувається, виходячи не лише з норм відповідних конвенцій, а й принципів справедливості, розумності, природного права, відповідності моральним критеріям суспільної необхідності»⁵³. У цьому зв'язку слід зазначити, що на території Європи Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод функціонує або як самостійний акт, або як акт, що держави-члени впровадили у національні правові системи відповідними законами про договори.

В Україні є спеціальний Закон «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 р., що ви-

---

⁵² Корчевна Л. Українське право і романо-германська традиція / Л. Корчевна // Право України. – 2004. – № 5. – С. 19–22.

⁵³ Опришко В. Ф. Проблема зближення європейського права із законодавством України / В. Ф. Опришко // Європа, Японія, Україна: шляхи демократизації державно-правових систем : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (17–20 жовт. 2000 р.) – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, 2000. – С. 40–41.

значає порядок виконання та врахування в правозастосовній практиці судами та іншими правозастосовними органами Конвенції та практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Необхідність урахування положень Конвенції і правових позицій ЄСПЛ, у т. ч. із питань кримінального права, прямо впливає зі ст. 9 Конституції України та ч. 1 ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України». При цьому положення Конвенції мають перевагу над національним законодавством. Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» (статті 2, 17) передбачено, що рішення Європейського суду є обов'язковими для виконання Україною відповідно до статті 46 Конвенції, а суди зобов'язані застосовувати Конвенцію та практику Суду як джерело права.

На думку П. П. Андрушка, оскільки у ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», у Законі України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року» від 17 липня 1997 р. та у Першому протоколі й протоколах №№ 2, 4, 7 та 11 до Конвенції не зроблено застережень, що судами України застосовується практика ЄСПЛ як джерело права лише у справах проти України, то суди України при розгляді конкретних кримінальних справ, за наявності підстав, мають застосовувати як джерело права практику Суду й проти інших держав, які ратифікували Конвенцію⁵⁴.

Відповідно інші держави-учасниці так само мають застосовувати як джерело права практику Суду взагалі⁵⁵. Цю думку можна заперечувати, як це робить, зокрема, О. М. Ведернікова⁵⁶, але повністю ігнорувати рішення ЄСПЛ не можна. Адже це неминуче зближує наші правові системи.

---

⁵⁴ Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України : у 2 т. – Т. 1 / за заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. – 3-тє вид. – К. : Алеута ; КНТ ; Центр учбової літератури, 2009. – С. 21–22.

⁵⁵ Волосюк П. В. Значение в уголовном праве России решений Европейского суда по правам человека / П. В. Волосюк / науч. ред. Кибальник А. Г. – Ставрополь : Изд-во СГУ, 2007. – 169 с.

⁵⁶ Ведерникова О. Н. Значение в уголовном праве России решений Европейского суда по правам человека / О. Н. Ведерникова, П. В. Волосюк. – Ставрополь, 2007. – Рецензия // Уголов. право. – 2008. – № 1. – С. 134–138.

8. Кримінально-правова правосвідомість (культура) населення та правозастосувачів різних країн: проблеми взаємного впливу

Зарубіжні вчені звертають увагу на унікальний моральний клімат Скандинавії, в основі якого знаходиться особлива система моральнісних категорій і соціальних цінностей. Для правосвідомості жителів скандинавських країн властиві ідеї соціальної рівності, довіри до суспільних й юридичних інститутів, толерантність до різних проявів на особистісному рівні, а також загальне почуття справедливості, яке проявляється стосовно таких правових категорій, як «злочин», «злочинець», «покарання», «відповідальність». Для них характерним є уявлення про соціальні корені злочинності як основну криміногенну домінанту. Тому й основним напрямом боротьби зі злочинністю є соціальне запобігання злочинів, у той час як кримінальному праву відведена другорядна роль. Водночас визнається вирішальна роль системи юстиції і в загальному запобіганні злочинів⁵⁷.

Скандинавські країни демонструють приклад того, якою має бути кримінально-правова культура населення та правозастосувачів. Вивчення й урахування цього та іншого подібного досвіду дозволяє певною мірою впливати на кримінально-правову культуру населення і правозастосувачів України.

Економічна нерозвиненість прямо впливає на бідність і високий рівень корупції. Остання в Україні стала більш могутньою, ніж сама держава. В таких умовах неможливі розвиток загальної культури і довіра населення до представників влади. Безсоромність і розбещеність багатьох представників державного й комунальних апаратів, які використовують свої права та можливості насамперед на свою користь, спотворюють реформи в державі й унеможливлюють нормальну діяльність влади взагалі. Хабарництво знищує конкуренцію як пружину розвитку бізнесу, а разом із монополізмом, псевдоконкуренцією, регуляторними дисфункціями тощо гальмує інноваційний економічний поступ, особливо

---

⁵⁷ Бонденсон У. В. Моральный климат Скандинавии / У. В. Бонденсон // Государство и право. – 2005. – № 7. – С. 119–121; Ведерникова О. Н. Теория и практика борьбы с преступностью: скандинавская уголовно-правовая и криминологическая модель / О. Н. Ведерникова // Государство и право. – 2008. – № 7. – С. 54.

у сфері виробництва товарів і послуг. Загальна підкупність і продажність створюють обстановку підозри і ворожості кожного до усіх, усіх до кожного, заважаючи громадянській згоді в країні. Причиною цьому є низький рівень правосвідомості населення в Україні. Зрозуміло, що жодну з цих проблем кримінально-правовими засобами вирішити не вдасться. «Лікування» є можливим лише за умови відмови «верхів» від незаконно привласнених економічних та інших пільг і переваг, створення справжньої рівності усіх перед законом і судом.

Уряди благополучних сусідніх (і не лише сусідніх) країн мають розуміти: наша бідність, наша корупція, наша аморальність впливають на їхнє населення так само, як, скажімо, гангстерський Гарлем у свій час впливав на Нью-Йорк, а сицилійська мафія на всю Італію.

Хавронюк М. И. Уголовно-правовая система в Украине во взаимодействии с зарубежными уголовно-правовыми системами

В статье показано, как благодаря совместной истории доктрины уголовного права европейских стран и достижениям уголовно-правовой компаративистики формировалась их уголовно-правовая политика и уголовное законодательство, и теперь продолжают осуществляться взаимовлияние и взаимодействие уголовно-правовых систем, сближается уголовное правосознание (культура) населения и правоприменителей разных стран, появляется общеевропейское уголовное законодательство как часть общей для всей Европы уголовно-правовой системы.

Ключевые слова: *школы уголовного права, сближение уголовно-правовых систем, взаимодействие уголовно-правовых систем, общеевропейское уголовное законодательство.*

Havronyuk M. I. Criminal justice system in Ukraine in cooperation with foreign criminal justice system

The article shows how, through general history of criminal law's doctrine of the European countries and the achievements of the criminal law comparative, their criminal policy and criminal law are produced, and now interaction and interdependence of the criminal legal system are continued, criminal justice (culture) of the population and enforcers from different countries are converged, common European criminal law as a path of common to all European criminal justice system are formed.

Key words: *school of criminal law, the convergence of criminal law systems, the interaction of the criminal legal systems, a pan-European criminal law.*